

◆ Ə d ə b i s ö h b ə t l ə r

“...bir redaktor kimi mən tam sərbəst və azadam”...

*“Azərbaycan” jurnalının Baş redaktoru İntiqam Qasımzadə ilə
tənqidçi Nərgiz Cabbarlının söhbəti*

– İntiqam Qasımzadə - tənqidçi, İntiqam Qasımzadə - ssenarist, kino adamı, İntiqam Qasımzadə - nə zamansa şeirlər yazmış bir gənc və İntiqam Qasımzadə - “Azərbaycan” jurnalının baş redaktoru, bu jurnalla talecə bağlı olan qələm sahibi... Əvvəlcə belə bir sual vermək istəyirəm sizə... Hər birimizin həyatda öz yolumuz, öz missiyamız var. Ola bilər, gənclikdə bu haqda bir o qədər də fikirləşmirik. Amma yaş artdıqca düşünməyə başlayırıq. Qənaətlərimiz yaranır: “Həyat məni bura təsadüfən atdı”, “Mən bunu istəmirdim”, “Özüm üçün planlaşdırdığım bu deyildi” və s. v. e. Bu gündən baxanda “missiyanız” haqqında nə düşünürsünüz? Baş redaktorluğunuz, “Azərbaycan” jurnalı sizin tənqidçilik, alimlik, elmi dərəcə, populyar filmlərin ssenari müəllifi kimi əldə edəcəklərinizə çoxmu mane oldu? Çox şeylərimi aldı əlinizdən?

– Nərgiz xanım, istər-istəməz məni qaytarırsınız lap əvvəlki illərə. Sizinlə söhbət etdiyimiz bu bina ilə üz bəüz, “Sahil” bağının o biri üzündə 7 nömrəli

məktəb var. Mən oranı bitirmişəm. O zaman fizikanı yaxşı bilən şagirdlərdən biri idim. Bizim gözəl bir fizika müəllimimiz var idi - İbrahim müəllim Rəşidov məni texniki peşələr sahəsində görmək istəyirdi. Elə mən də bu fikirdə idim. Özüm üçün müəyyən etmişdim ki, mütləq Leninqrada gedib Gəmiqayırma İnstitutuna daxil olacağam. Amma atam təzə rəhmətə getmişdi, anam da bu istəyimə qəti etiraz etdi. Dedi ki, məni gözündən uzağa qoya bilməz. Özü də Leninqrad kimi bir şəhərə. Biz azərbaycanlıların əksəriyyəti o şəhərin iqliminə davam gətirə bilmir. Rəhmətlik Niyazi də bir zaman Leninqradda oxumuşdu, xəstələnib yarımçıq qayıdıb gəlmişdi.

Bax, onda - qərar vermək lazım gələndə ki, Leninqradın Gəmiqayırma İnstitutuna deyil, başqa bir yerə sənəd verməliyəm, onda mən çox qətiyyətlə jurnalistikanı seçdim. Universitetin jurnalistika şöbəsi var idi - filologiya fakültəsinin nəzdində. Sənədlərimi aparıb verəndə məlum oldu ki, o şöbəyə həmin il qəbul yoxdur. Beləliklə, mən də sənədlərimi filologiya fakültəsinə verməli oldum.

– Onda belə demək olar ki, sizin yolunuzu həyat özü müəyyənləşdirib.

– Bəli, belə çıxır... Biz yeniyetməlik illərində bir şey arzu edirik, amma həyat bəzən başqa yerə aparıb çıxarır bizi. Görünür, tale məsələsidir. O bizi yönlədir, idarə edir və yolunuzu daha dəqiq müəyyənləşdirir.

– Amma keçmişə baxıb, məsələn, tənqidçi kimi yarada biləcəyiniz əsərləri yaratmadığınızı görə bilərsiniz... Hansı ki sizin tənqidçi imicinizi, tənqidçi şəxsiyyətinizi və s. formalaşdırardı... Yaradıcılığınızın o istiqaməti indi kölgədədir. Yaxud tanınmış bir ssenarist ola bilərdiniz...

– Tanınıb-tanınmadığımı mən özüm deyə bilmərəm, amma ssenarist kimi bu gün də fəaliyyət göstərirəm və bu mənim çox sevdiyim və zənnimcə, bacardığım bir işdir.

– Amma baş redaktorluğunuzla müqayisədə, yaradıcılığınızın o istiqaməti də kölgədədir.

– Onu bir qədər sərt deyirsiniz, bir o qədər də kölgədə deyil; filmlərim tez-tez televiziya ekranlarında göstərilir. Yaxşı sözlər də eşidirəm həmin filmlər haqqında. Yəqin, sizə rast gəlməyib, Nərgiz xanım, bir də, sadəcə, mən çox hay-küy qaldıran adamlardan deyiləm. Son on il ərzində, azı, 17-18 filmin ssenarisini yazmışam. Özü də bunların böyük əksəriyyəti çox vacib mövzulardadır. "Rast. Niyazi" filminin ssenari müəllifiyəm. Özü də çox orijinal ssenaridir. Ənənəvi çərçivələrdə yazılmış ssenarilərdən fərqlənir. Film də yaxşı alınıb, razı qalmışam. Yaxud "Qara Qarayev" filminin adını çəkə bilərəm. Dünya şöhrətli pianoçu - bəstəkar Vaqif Mustafazadə, görkəmli bəstəkar Xəyyam Mirzəzadə yaradıcılığından bəhs edən ssenarilərim əsasında çəkilmiş və deyərdim, çox maraqlı alınmış filmlərim də var. Və ya Azərbaycanın qəhrəman oğlu Mehdi Hüseynzadə haqqında çəkilmiş filmim - "Təxəllüsü Mixaylo"... Mehdiyə həsr olunmuş bədii film var idi - Tofiq Tağızadənin 1958-ci ildə çəkdiyi film - sənədli film isə - yox... Üstəlik, "Uzaq sahillərdə" filminin çəkildiyi tarixdən xeyli vaxt keçmişdi. Sovet dövründə lentə alınmış film idi. Biz isə yeni faktlar axtarıb üzə çıxardıq. Rejissorla birlikdə işlədik. O faktlara əsaslanıb artıq Mehdi

Hüseynzadənin həyatının bir çox məqamları açıq deyilə bilirdi. Filmdə, həmçinin onun başına gətirilən müsibətlərdən də danışdıq. Və bunu ona görə edə bildik ki, Mehdi'nin qəhrəmanlığının üzə çıxmasına mane olanlar artıq sağ deyildilər. Məsələn, Mikoyan yox idi... Filmdə artıq bu hiss olunur. Halbuki, Mehdi Hüseynzadəni bir zamanlar erməni kimi qələmə vermək istəyirdilər... Bax, bu səpkili öyünə biləcəyim filmlərim var mənim... Sadəcə, dediyim kimi, heç vaxt özünütəbliqlə məşğul olmamışam.

– **O zaman “sizin ssenarist tərəfiniz yetərinə işqlandırılmayıb, yetərinə qabardılmayıb”, - desək daha doğru olar.**

– Bəli. Bunun bir səbəbi də odur ki, ümumiyyətlə, bizdə kino tənqidi, kinoşünaslıq çox zəifdir. Məsələn, hazırda maraqlı filmlər çıxır meydana, amma onlar haqqında çox az yazılır, az danışılır...

– **Kino ilə məşğul olan bir-iki nəfər var...**

– Elədir. Orada-burada bir-iki məqalə çıxır, vəssalam.

– **Yəqin ki, bu sahənin bilicisi yoxdur, səbəb budur...**

– Bilicisi var, amma azdır. Xülasə, qiymət verən yoxdur. Yenə ədəbiyyat sahəsində az-çox nəsə deyilir. Təəssüflər olsun ki, burada da bir dəstəbazlıq var. Kimlərisə qaldırmaq, kimlərisə görməməzliyə vurmaq tendensiyası müşahidə edilir...

– **Siz ədəbi ictimaiyyətdə kifayət qədər nüfuzlu olan bir jurnalın baş redaktorusunuz və sözlünüz də sayılan sözlərdəndir. Görməməzlik deyirsiniz... “Görməməzliyə vururlar, yada salmırlar, kimisə layiq olmadığı halda şişirdirlər”, - deyirsiniz... Bəli, haqlısınız... AYB-dən kənarında bu var, kampaniya şəklində fəaliyyət gedir, biz də bunu görürük. Amma orada buna haradasa haqq qazandırmaq olur. Ədəbi mühitdə, Yazıçılar Birliyində, ədəbiyyatın ürəyinin döyündüyü bir yerdə isə bunun şahidi olmaq daha ağırlıdır... O yerdə ki professionallar olmalıdır, amma professionallıqdan uzaq insanların sayı getdikcə artır... İstedad cəhətdən çox zəif qələm sahibləri burada da dərinə kök salmaqda, özünə yer etməkdədirlər... O insanlar ki, onları hətta ədəbiyyatçı, yazıçı belə adlandırmaq çətindir... Amma yol tapıb bura sızırlar, burada özlərinə yer edirlər və ədəbi ictimaiyyətə AYB adından nələrisə diktə etmək hüququ qazanırlar...**

– AYB deyirsiniz... Bura, Nərgiz xanım, ədəbiyyatın yarandığı yer deyil. Və burada işləməyin yaradıcılığa heç bir dəxli yoxdur.

– **Amma bura ədəbi proses haqqında əsas informasiyanın cəmiyyətdə təqdim edildiyi yerdir. Prosesin idarə olunduğu, təəssürat yaranan, təqdimat verən yerdir...**

– Bəli, təəssüf ki, burada işləməklərindən istifadə edənlər var. Yazıçılar Birliyi bir yaradıcılıq təşkilatıdır. Əslində, burada çox az adam da işləyə bilər. Və başqa idarələrdə, institutlarda, elmi müəssisələrdə işləyən yazıçılar bura öz evləri kimi gəlib-gedə bilərlər. Amma bilmək lazımdır ki, Yazıçılar Birliyi heç kimə istedad vermir, heç kimin istedadını da əlindən almır.

– **O da var ki, Yazıçılar Birliyinin etirafı, təqdimatı cəmiyyətdə çox şey deyir. Biz bu stereotipi qıra bilmirik.**

– Belə getsə, heç uzun zaman da qıra bilməyəcəyik, çünki bu təşkilatdan çox şey gözləyirik, hər şeyi onun üstünə atırıq. Yazıçılar Birliyi müxtəlif rəngli, müxtəlif səviyyəli adamlardan ibarətdir. Əlbəttə ki, Anar kimi bir şəxsiyyətin kimisə etiraf etməsi, qəbul etməsi, yüksək səviyyədə təqdim və təqdir etməsi böyük şeydir. Amma bu da Anarın şəxsiyyəti ilə bağlı məsələdir. O, bu nüfuzu təkcə AYB-nin sədri kimi yox, bir yazıçı kimi qazanıb... Mən uzun illərdir burada çalışıram və onun nüfuzunun və mövqeyinin təsir gücünü də nə çox şişirtmək, nə də azaltmaq istəyirəm. Amma Anar padşah deyil, elə bir iddiası da yoxdur.

– Yaxşı, bəs, siz özünüz o prosesə və mühitə təsir etmək istəyirsinizmi? Və ya bunu bacarırsınızımı?

– Bu, tək bir adamın yox, sizin, mənim, hamımızın işidir. Tək-tək insanlar heç bir şey edə bilməzlər. Mən sizin Vilayət Quliyevlə söhbətinizi oxudum; bizim jurnalda dərc edilmiş söhbətinizi. Orada çox gözəl məsələlərə toxunmuşdunuz. Mən ədəbi mühiti ideal şəraitdə o söhbətin əxlaqında görmək istəyirəm. “Azərbaycan” jurnalının səhifələrində siz artıq neçə-neçə şəxsiyyətlərlə söhbətlər aparmısınız. Amma bu müsahibəni xüsusi qeyd edirəm. Çünki ədəbiyyat haqqında hər ikinizin düşüncələri ədəbi mühitin formalaşmasına təsir edə bilər. Şou, şəxsiqərəzlik ədəbi mühiti formalaşdıracaq amillər olmamalıdır. Buna imkan verməməliyik.

– Tamamilə razıyam. Amma ən pisi odur ki, hələ ki onunla çox şeyə nail olunur.

– Çünki şər qüvvələr hər zaman birləşməyi, onlara sərf etməyən qüvvələrə birlikdə hücum etməyi gözəl bacarırlar. Xeyrin daşıyıcılarının hər biri isə ayrıca bir fərddir. Şəxsiyyətdir. Və birləşməyə bir o qədər də meyilli deyillər, buna ehtiyac duymurlar. Xırda hisslərdən yüksəkdə durmağa üstünlük verirlər. Hər biri gözəl bir orkestrin səsləri kimidir. Hərəsinin öz səsi var və haradasa birləşsələr belə, tamamilə fərqlidirlər.

– İndi bizim haqqında danışdığımız məsələ ədəbiyyatın aşağı müstəvisində baş verənlərdir. Problematika baxımından da belədir... Əslində, biz ondan danışmaya da bilərik, amma...

– Biz bundan danışmalıyıq, çünki bu gün ədəbiyyatı çox ciddi-cəhdlə şouya çevirmək cəhdləri var.

– İntiqam müəllim, ədəbiyyatı bəzi televiziya kanallarında da şoulaşdırmağa, ucuzlaşdırmağa çalışırlar, bəsit və ucuz bir şəkildə cəmiyyətdə də, ədəbi mühitdə də bu proses gedir... Ən pisi budur...

– Siz “Azərbaycan” jurnalında belə bir şeyə rast gəlmisinizmi?

– Yox, hər kəs öz müstəvisində hansısa sərhədləri qoruya bilirsə, bu, artıq nailiyyətdir. Amma görürsən ki, tək evin içini qorumaqla olmur... Siz necə, kimlərə təsir edə bilərsinizmi? Kimlərsə layiq olmadığı halda bu təşkilatda yazıçı kimi təqdim edilib şişirdiləndə, kimlərinse yazıları hansısa orqanlarda dərc edilməyib monopoliya yaradılanda, 10-cu, 11-ci yerdə belə olmağa layiq olmayan yazıçı xanımlar gözəl qələm ustası kimi təqdim ediləndə... Hər hansı bir şəkildə buna müdaxilə etməyi öz vicdan borcunuz bilirsinizmi?

– Maksimum çalışıram, amma öz imkanım daxilində. Mənim əsas çalışdığım məsələ jurnalımızda zəif əsərlərin çapının qarşısını almaqdır. Soraqlaşılıb

yaxşı əsərlər axtarıb tapmaq, onları çap etməkdir. Bizdə ədəbiyyatşünaslıqla bağlı yazılar, ədəbi-tənqidi məqalələr gedir. Qorxmaz Quliyev, Cavanşir Yusifli, Vilayət Quliyev kimi, Nizaməddin Şəmsizadə, İradə Musayeva kimi professionalların əsərlərinə yer verilir... "Azərbaycan" jurnalının qapıları ədəbiyyatşünasların üzünə açıqdır və bunu özləri də bilirlər. Amma təəssüf ki, onlar qapılarımızı az-az açırlar...

– Səbəb?

– Səbəb passivlikdir... Onu da deyim ki, ümumiyyətlə, bizdə ədəbiyyatşünaslıq və tənqid mən deyən səviyyədə deyil. Məsələn, Rusiya ədəbiyyatşünaslığı və tənqidi ilə müqayisədə elmi düşüncə və analitik düşüncə səviyyəsi aşağıdır. Ayrı-ayrı hallarda var, amma küll halında - yox.

– Üstəlik, başqa istiqamətə axın edirlər: tədqiqata, jurnalistikaya, ədəbiyyata...

– Bəli, yaza bilmədikləri halda nəsr yazmağa başlayırlar... Halbuki, nəsr yazmaq özü bir vergidir, istedadın məhsuludur və bunun belə olduğunu tənqidçi, ədəbiyyatşünas yoldaş hər kəsdən daha yaxşı bilməlidir.

– Səbəb ey, İntiqam müəllim, səbəb nədir? Tənqid davamlı olaraq insanı dinamik olmağa, ədəbi prosesi izləməyə vadar edir, vaxtını çox alır... Budurmu, əsəb, yoxsa başqa incəliklər də var?

– Var. Əlbəttə var. Cəmiyyətin özünün biganəliyi. Ümumiyyətlə, ədəbiyyata, ədəbi tənqide, hətta sənətə qarşı cəmiyyətimiz çox biganədir. 1960-70-ci illərdə Azərbaycan kinosu inkişaf etmişdi. İndi ad çəkmək istəsək, 20-30 filmin adını çəkə bilərik. 60-cı illərlə 80-ci illər arasında filmlər var idi. Bəs hani indi o cür filmlər? Görünür, tələbat da yoxdur, qayğı da yoxdur.

– Mən "tələbat yoxdur" deməzdim. Məsələn, tamaşaçı kimi görmək istərdim o cür filmləri. "Qayğı yoxdur" fikrinizlə isə razıyam.

– Cəmiyyətdə küll halında ədəbiyyata maraq varmı? Mən görmürəm.

– Bu məsələdə mətbuatın, sizin, bizim rolumuz az deyil. Oxucuya zəif əsəri şedevr kimi təqdim edəndə, onun müəllifini təbliğ edəndə, iki gündən bir hansısa əlaqələr vasitəsilə imzasını qabardanda, nəticənin belə olması təbiidir... Təbii ki, o zaman oxucu da "budur sizin şedevr?" - deyib ədəbiyyatdan üz çevirəcək... "Mən belə "şedevri" oxumaq istəmirəm", - deyəcək... Bəzən mənim özüm də prosesi izləmək üçün reklam edilən hansısa kitabı alıram, amma hey-rət edirəm... Başqa bir məqam... Təəssüf ki, bunda biz tənqidçilərin də rolu var. Tanınmış, məşhur tənqidçi şəxsiyyətlərin qatıldığı, söz dediyi təqdimat mərasimlərinin xidmətləri var...

– Siz nadir tənqidçilərdənsiniz ki, özünüzü tənqid edirsiniz. Baxmayaraq ki, bu prosesdə, sizin fəaliyyətinizdə dediklərinizin əksini görmüşəm. Adətən, belə əsərləri, yəni heç bir bədii dəyəri olmayan yazıları təqdim edib tərifləmirsiniz.

– Mən, ümumiyyətlə, tənqidi nəzərdə tutaraq "biz" deyirəm. Özümü ayırmıram... Mən də, siz də tənqidin bir qoluyuq.

– Doğru qoyulmuş məsələdir. Oxucularla ədəbiyyat arasında əlaqə yaratmaq, oxucuları ədəbiyyata yönəltmək - tənqidin işidir. Bəlkə də, ən başlıca vəzifəsidir. Ədəbi tənqid yazıçılara yazmaq öyrətmir. Bəzən

tənqidin rolunu şişirdirlər, amma tənqidçi yazıçıya yazı yazmaq öyrətmir, mətni dəyişmir...

– **Haradasa razılaşmıram bu dediyinizlə... Məsələn, sizin yazıçılarla kontaktlarınız olub. Xüsusilə əsər ictimaiyyətə təqdim olunmamışdan əvvəl. Tutaq ki, hansısa qüsurları tənqidçi yazıçıya deyirsə, o da obyektiv olaraq qəbul edə bilirsə, yazıçılıq eqosu hər şeydən üstdə deyilsə, tənqidi fikir bədii mətnə yaxşı mənada təsir göstərə bilər.**

– Olur, amma dolayı yolla olur... Belə faktlar var... Əlbəttə ki, yazıçıda o səmimiyyət olarsa, ədəbi tənqid də mətnə və yazıçıya səmimi yanaşarsa, analitik düşüncənin inandırıcılığı duyularsa, dediyiniz mümkündür...

– **Üstəlik, yazıçının qəbul etmək bacarığı və səmimiyyətini də əlavə edək...**

– Bəli. Yazıçının qəbul etmək istəyi, marağı da varsa, əlbəttə, istənilən mətnə sizin arzu etdiyiniz effektlər əldə edilə bilər.

– **Bildiyim qədər ilə Elçinlə belə iş birlikləri olub...**

– Buna iş birliyi demək, zənnimcə, düz olmazdı. Sadəcə, o zaman biz çox gənc idik - tələbə idik, aramızda bir Elçin artıq bədii yaradıcılıqla məşğul olurdu. Yeni hekayələr yazdıqca mənə, zövqlərinə inandığı başqa dostlara oxutdurardı. Onda mən tənqidçi olmasam da, ədəbiyyat haqqında müəyyən düşüncələrim vardı. Söhbətlər edərdik; söhbət də bir münasibətdir. Biz ədəbiyyat haqqında çox danışırıdık. Mənim Elçinin yaradıcılığına nə qədər təsirim olub-olmadığını deyə bilmərəm, amma onun mənim ədəbiyyatda formalaşmağımda, tənqidçi olmağımda böyük təsiri olub. Onun yaradıcılığının ilk illərində yazdığı əsərlərin bədii səviyyəsinin getdikcə artmasında, yeni-yeni çalarlar kəsb etməsində güclü mütaliə ilə yanaşı, ailəsinin və dostlarla söhbətlərin də, yəqin ki, müəyyən təsiri olub. Yazıçı vakuumda yaşamır...

– **Yəqin ki, əsl dostluq münasibətlərinin təsirini nəzərdə tutursunuz?**

– Yeri gəlmişkən, əslində, ədəbi tənqid elə dostluq səviyyəsində olmalıdır.

– **Bəli, tənqidçi, əslində, yazıçının dostu olmalıdır. Yazıçı, bəlkə, fərqi qəndə deyil, amma yaxşı əsərə, uğurlu poetik tapıntıya, yaxşı sözə tənqidçi yazıçıdan, şairdən daha çox sevinir. Şəxsən mənə belədir...**

– Mənim çox da olmasa, ildə bir-iki tənqidi yazım çıxır. Bəzən kino sənəti, bəzən teatr, bəzən də hansısa kitabla bağlı... Amma gənclik illərində nisbətən daha çox idi onların sayı... Sizə deyim ki, tənqidçiyə söyən, qamçılayan tərəf kimi baxmaq düzgün deyil...

– **Sovet dövründə olduğu kimi...**

– Mən heç vaxt bəyənmədiyim, sevmədiyim yazıçıdan, əsərdən danışmamışam. Mənim üçün maraqsız olub bu cür əsərlər haqqında yazmaq. O əsər ki zəifdir, onun haqqında yazmasan yaxşıdır...

– **Elçin bizim bildiyimizdir. Məsələn, son illər ərzində hansısa bir yazıçının əsəri haqqında fikriniz varmı ki, qəbul edilib, yaxud münasibətiniz normal qarşılıq və bunun əsərə yaxşı mənada təsiri olub?**

– Yox... Vaxtilə “Azərbaycan” jurnalında işləyəndə, 90-cı illərdə bizim görkəmli yazığımız Əli Əmirlinin bir romanı var idi... Çox təəssüf ki, adını unutmuşam. Gözəl əsər idi. Əli Əmirli o vaxtlar əsasən nasir kimi çıxış edirdi. Təqdim etdiyi əsəri oxuduqdan sonra onunla xeyli söhbətimiz oldu. Ümumiyyətlə, Əli Əmirlinin yaradıcılığına marağım hər zaman olub. Bax, o romanın strukturu ilə bağlı müəllifə müəyyən düşüncələrimi dedim. Əli müəllim də nəzərə aldı. Hətta müsahibələrinin birində bunu qeyd etmişdi də... Bu müdaxilə hansısa böyük bir epizodu sonluğa keçirmək, yerini dəyişmək kimi qeydlər idi. Hətta onun yazıçı təxəyyülünü yenidən oyadan təkliflər də etmişdim. Əli müəllim o romanın strukturunda müəyyən dəyişikliklər apardı. Sonradan mənə təşəkkürünü də bildirdi. Yəni, demək istəyirəm ki, bu cür işləmək xeyirlidir. Bəzən deyirlər ki, redaktəyə nə ehtiyac var? Yazıçı yazıb, siz də çap eləyin, getsin. Doğrudur, heç də həmişə redaktə vacib deyil. Amma bəzən bu lazım olur. Yazıçı ilə işləmək prosesi, tənqidçi-yazıçı, redaktor-yazıçı münasibəti müəyyən yaxşı nəticələr verir. Yazıçı sənin dediklərinə səmimi yanaşırsa, dinləyə bilirsə... Bax, bayaq danışdıq ki, tənqidçi yazıçının dostu olmalıdır. Yazıçı da tənqidçiyə qarşı səmimi olmalıdır. Əgər belə deyilsə, münasibət alınmayacaq. Yazıçı “tənqidçi” dedikdə özünə qarşı rəqib, düşmən mövqedə durmuş kimisə təsəvvür edir. Bu, artıq formallaşmış təsəvvürdür. Halbuki, tənqid, əslində, təhlil deməkdir. Bizdə bunu başa düşmür və qəbul etmirlər. Mən bu istiqamətin tərəfdarlarındanam ki, tənqidçi hətta o ədəbi mətnin ikinci bir interpretasiyasını verməklə oxucuda ona qarşı maraq yaratsın. Tənqidçi yazıçı ilə oxucu arasında bir vasitəçidir. Daha o, özünün nəzəri biliklərini göstərmək üçün əsərdə olmayan şeylərdən uzun-uzadı dem vurmamalıdır. Məqaləsini terminlərlə doldurmamalıdır. Hətta, bezi tənqidçilər bəzən o dərəcədə qızıqlar ki, ədəbi məclislərdə də terminlərlə danışirlar. Məşədi İbadın sözü olmasın, deyir, “Mən “Tarixi-Nadir”i yarıya qədər oxumuşam, sənin sözünü başa düşmürəm, bu avam camaat haradan başa düşsün”. Yəni belə olmamalıdır ədəbi tənqid. Ola bilsin ki, xatırlayacağım məqaləm tənqidi mətnin parlaq nümunəsi deyil, amma ilk tənqidi yazılarımdan olduğu üçün mənim üçün çox əzizdir: Elçinin “Açıq pəncərə” və “SOS” povestləri haqqında bir məqalə yazmışdım: “Doğmalar və yadlar”. “SOS”da bir ana obrazı var idi... O, qızının fəlakətə uğramasının qarşısını almaq üçün fəlakət siqnalı, SOS siqnalı verir. Mən onun hisslərini, məntiqini açmağa çalışmışdım. Elçin onu bir cür vermişdi, mən başqa cür izah etmişdim. İkinci bir interpretasiyada çözləmişdim mətni...

– Bu gün yazsaydınız, yəqin ki, başqa bir şey yazardınız...

– Bəlkə də... Yaxud Vaqif Səmədoğlunun “Yoldan teleqram” kitabı haqqında yazdığım məqalə... Orada da nə terminologiya var, nə də dolaşlıq, qəliz düşüncələr... O şeirlər ədəbiyyatda böyük hadisə idi. İndi “izm”lərdən çox danışirlar... Əslində, o şeirlərin doğurduğu hisslərin, duyğuların gənc tənqidçi tərəfindən qəbulu və onun gözündə o metaforaların, o düşüncələrin təhlili idi əsas olan... Vaqif deyəndə ki, “doğuldum 39-da, tutuldum 37-də”... nə deməyə çalışıb - bunun çözümdür... Bilirsiniz, əslində, əsl və yüksək poeziyanın dilini tənqidin dilinə çevirmək olmur. Tənqidçi buna cəhd edərsə, uğursuzluğa düşər olacaq.

– Ən yaxşı halda, şeirin fəlsəfəsini açə bilər.

– Bəli, ən yaxşı halda, mahiyyətini açacaq. Ona görə ki poeziya bütün sənət növlərinin içərisində ən yüksəyi, ən idealıdır. Yəni “Deyilmiş fikir ən yaxşı, ən ideal halda, bax, bu cür deyilə bilər” deməkdir... Şair bunu artıq deyib. Təzədən sən onu ha istəsən də ki, açasan, xırdalayasan, yenə də ondan yaxşı deyə bilməyəcəksən.

– **Müqayisələr hər zaman mənim üçün maraqlı olub. Tutaq ki, 30 il bundan əvvəl də bu prosesin içində idiniz. Ovaxtkı ədəbi proseslə müasir ədəbi prosesi müqayisə edəndə hansı xarakterik cizgilər sizin diqqətinizi çəkir? Sovet dövrünün ideoloji basqısı, senzurası və meydana çıxan çox gözəl ədəbi nümunələri, bədii mətnləri, ədəbi şəxsiyyətləri və azadlıq dövründəki sərbəstlik, amma bir o qədər də bizi təmin etməyən nəticələri...**

– Mən ili bir qədər də uzatmaq istəyirəm... Bilirsiniz, yaradıcılıq aləmində çox qərribə bir effekt var. Onun adını tapmaq lazımdır... Senzuranın amansız, qılıncının dalının da, qabağının da kəsdiyi vaxt, “bunu demək olmaz”, “bunun adını çəkmək olmaz” deyildi zaman əsl sənət yaranırdı. Ümumiyyətlə, sənətin dili ezop dili olmalıdır. Həqiqətlər əsasən sətiraltı mənalarla deyilməlidir. Bu zaman metaforalar meydana çıxır, sənət dili yaranır, eyhamlar, işarələr, sətiraltı mənalar formalaşır...

– **Demək istəyirsiniz ki, azadlıq sənətə mane olur?**

– Mən də elə onu deyirəm də... Nədir bu effekt? - başa düşə bilmirəm... Yaxşı... Tutaq ki, azadlıq mane olursa, bu - söz azadlığı bizdə təzə şeydir, amma Argentinada, Amerikada, Çilidə söz azadlığı təzə məsələ deyil. Bəs orada necə olur ki, gözəl sənət nümunələri, şedevr əsər yaranırdı?

– **Çox maraqlı sualdır.**

– Bəli. Məncə, bu barədə düşünəndə belə qərara gəlmək mümkündür: azadlığı axıra kimi dərk etmək və onu yaşaya bilmək mədəniyyəti də olmalıdır. Artıq buna uyğunlaşmaq lazımdır. Azadlıq elə bir şey deyil ki, onu cins şalvar, krasovka kimi dükandan alıb ayağına keçirdin, vəssalam... Azadlıq sənə verilir, ya da özün onu qazanırsan, sən hələ uzun müddət ona alışmısan. Bax, biz hələ də bunu yaşamağa çalışırıq. Məsələn, 90-cı illərdə, 2000-ci illərin əvvəllərində olan çaş-başlıq, qarışıqlıq, kobudluq, sözü ucuzlaşdırmaq, sözü qiymətdən salmaq cəhdi artıq geri çəkilməkdədir. Dünənki gənc yazıçılar bu gün artıq verilən azadlığı dəyərləndirmək, ürəyini boşaltmaq, könlündən keçəni bədii sözün gücü ilə yazmağa üstünlük verirlər.

– **Bəlkə, bir az konkretləşdirək? Kimlərin adını çəkə bilərsiniz?**

– Konkret... Şərif Ağayarın yaradıcılığı ilə bağlı bunu deyə bilərəm. Onun yazılarını kitablarında oxuyuram, izləyirəm. Onda istedad, Allah vergisi var və indiki Şərif 20 il əvvəlki Şərif Ağayar deyil. Halbuki, istedad əvvəllər də onda var idi... O artıq ölçü hissini daha həssas qavrayır, nə demək istədiyi özünə daha aydındır... Artıq xırda şeylərdən qaçmağa, kiməsə daş atmaqdan uzaq durmağa çalışır...

– **Aqressiyadan uzaqlaşib...**

– Bəli, belə də demək olar... Sovet dövründən danışırıq... O zaman bir para yaxşı qurumlar var idi. İndi görürsünüz, radio və televiziya şuraları yadadır... Bu, yaxşı addımdır. Çünki ədəbi mühitdə anarxiyadır, kim nə istəyir yazır, çap etdirir. Mən neçə-neçə kitablara rast gəlmişəm ki, adi nəsil

şəcərəsindən başqa bir şey deyildir. Biri, görürsən ki, atası haqqında fikirləri toplayır, kitab kimi təqdim edir...

– **Razıyam sizinlə. Amma şura yaradılması o zaman effekt verə bilər ki, obyektiv fəaliyyət göstərsin. Həm də ora toplaşan adamlar həqiqi mənada dəyər verəcək insanlar olsunlar. Amma iş orasındadır ki, bizdə şura yaradıb bəzən dəxli olmayan adamları ora salırlar...**

– Vicdanı olmalıdır bu insanların...

– **Vicdandan başqa, dəyərləndirmək üçün savadı, bədii zövqü, musiqi zövqü olmalıdır... Amma bəzən haqqı olmayan adamların bədii şuralara seçildiyini görürük.**

– Bilirsiniz, əvvəllər belə hallara təsadüfdən-təsadüfə rast gəlirdin. Yerində olmayan şura üzvü də avtoritətdən çəkinirdi. Məsələn, Niyazi, Rəsul Rza kimilərindən... Yadıma düşmüşkən, bir məsələni də burada xatırlatmaq istəyirəm. O zamanlar “Azərbaycan” jurnalında çap olunmayan əsəri “Azər-nəşr”, dövlət nəşriyyatı çap etmirdi. Deyirdi ki, “qıl körpüsündən keç, sonra”. Komitə var idi, Yazıçılar İttifaqı çap olunmalı əsərləri ora təqdim edirdi. Yazıçılar İttifaqının işi bax, o zaman daha yaxşı görünürdü. İttifaq bir siyahı verirdi, onlar baxırdılar, sonra Mərkəzi Komitə baxırdı... Beləliklə, yazıçı hiss edirdi ki, kitab çıxarmaq, əsər yazmaq ciddi məsələdir. Müşfiqin sözü olmasın, “Şairəm söyləyir yerindən duran, adamın üzündə həya gərəkdir”. Bir də vicdan məsələsi var. Mən özüm bir neçə dəfə münsiflər heyətinin üzvü olmuşam. Bu yaxınlarda bizim baş redaktor müavini Sədabə xanım ilə söhbətimdə dedim ki, bundan sonra müsabiqələrə dəvət etsələr, getməyəcəyəm. Bəhanə edəcəyəm ki, özümü pis hiss edirəm...

– **Səbəb?**

– Ona görə ki, münsiflərə seçilənlərin bəziləri şəxsiyyət kimi vicdanını itirib, nəyə xidmət etdiyini çox cılız başa düşür. Dosta xidmət, hərə öz tanıdığına, dostunu irəli çəkir... Məsələn, hekayə müsabiqəsidir, biz, həqiqətən də, burada istedadlara yer verməliyik, amma bunu eləmək əvəzinə... “filankəsin heç bir mükafatı yoxdur, gəlin ona verək” sözünü eşidirik. Əşşi, almayıb, ona görə ki, onun yazıları layiq deyil mükafata... Yaxud kimsə keçmişdə yaxşı yazıçı olub, indi yaşlaşıb, yaxşı əsər ortaya qoya bilmir, amma bizdən biri keçmiş xidmətlərinə görə onun adını mükafat alanlar sırasına əlavə etmək istəyir... Mənə elə gəlir ki, belə olmaz, bu, qətiyyətlə düzgün deyil.

– **Əslində, sizin kimi adamların bu prosesdən kənarlaşması müəyyən adamların orda yer tapmasına, özünə yer etməsinə səbəb olur.**

– Elədir, amma mən etiraz üçün başqa yol görmürəm. Təəssüf ki, gözləmədiyim adamlardan da belə münasibət müşahidə etmişəm. Çox inandığım adamlar var ki, onların heç vaxt vicdanlarına xilaf getməyəcəyini zənn edirdim, amma liberallıq etdiklərini görürəm... Beləliklə, yaxşı, maraqlı əsərlər qıraqda qalır. Keçmiş xidmətlərinə görə hansısa bir yazıçının tərif dolu bir hekayəsi müsabiqədən keçir. Halbuki, münsiflərdə oturan bəziləri kifayət qədər nüfuzlu yoldaşlardı. Fikirleşirdim ki, onlar daha prinsiplial olmalıdırlar. Amma, əfsus.

– **Bayaq Şərifin adını çəkdiniz. Onun yaradıcılığını, dediyinizə görə, mərhələ-mərhələ izləmişiniz. Başqa kimin adını çəkə bilərsiniz? “Müstəqillik illəri o şairi, o nasiri bizim ədəbiyyatımıza qazandırdı” deyə?**

– Varisin “Metamarfoza”, “Sonuncu mogikan” əsərlərini, hekayələrini qeyd edə bilərəm... Maraqlı yazıçıdır. Xüsusilə onda bəyəndiyim bir məqamı qeyd etmək istəyirəm: Varis, Yazıçılar İttifaqına elə də çox gəlib-getmir, hər halda, mən görməmişəm. Birliyin rəhbərlərinin gözüne görünməklə, səhər-aşam onların arasında olmaqla özünə nüfuz qazansın - belə işlər görmür... O, bu yolu tutmayıb... Sadəcə, çox işləyir.

– **Bəs, Vaqif Səmədoğludan, Salamdan bu yana dəst-xətt göstərən, cığır açan hansısa şair imzası...**

– Adını deyirsən, amma təəssüf, çox təəssüf ki, Salamın imzasına son illər az rast gəlirik. İnanıram bilmirəm ki, yazmasın... O, gur axan çay idi.

– **Bəli, nəinki gur axan çay, öz üslubu ilə çoxlarını təsirinə salmış bir şair idi... Amma özü az-az görünməyə də, onun üslubunu davam etdirənlərin sayı artmaqdadır.**

– Bilirsiniz, Yazıçılar Birliyində, onun ədəbi orqanlarında uzun illərdir ki, istedadla qarşı diqqət olub, bu gün də var. Hər halda, “Azərbaycan” jurnalında çalışdığım illərdə mən belə görmüşəm. Mənim yadımdan heç çıxmaz, neçə illər əvvəl Salamın yaradıcılıq gecəsi rayonda keçirilirdi; Anar və bir çox yazıçılarımız yığılıb böyük bir həvəslə o tədbirə getmişdilər.

– **Bəli, o zaman mən Yazıçılar Birliyində çalışırdım, gənc yazarların kitabları çap edildi və kitab çapının çətin olduğu dövrdə bir çox istedadlı insanın - Fəxri Uğurlunun, Orxan Fikrətoğlunun, Akif Əhmədgilin... kitabları çıxdı.**

– Fəxri Uğurlu demişkən... O da çox uğurlu yazıçıdır. Amma yazmır... Niyə daxili mədəniyyəti, ləyaqət hissi olan bu insanlar yazmırlar və yaxud az yazırlar?! Bu, doğrudan da, maraqlı məsələdir... Görünür, bugünkü ədəbi mühitdə elə adamlar özlərini tapa bilmirlər və kənara çəkilirlər. Bilirsiniz mən bunu nə ilə müqayisə edəyəm? İlk gənclik illərində rəqs meydançalarına gedərdik. Deyərdim ki, hə, bu rəqsdən sonra mütləq oynayacağam. Amma heç vaxt o mühitə alişə bilmədim. İllərlə mən orada heç bir qızla rəqs etmədim. Daha doğrusu, cürət etmədim buna. Özümü o mühitdə tapa bilmədim. Bunlar da, görünür, özlərini bu mühitdə tapa bilmirlər. Salamın da ola bilər, problemi budur. Dostlarla söhbətlərdən görürəm ki, onda da bir bədbinlik, tərki-dünyalıq yaranıb. Sanki hər şeydən küsüb, inciyib...

– **İstedadlı yaradıcı insanların bir çoxu kimi...**

– Məsələn, Vaqif Səmədoğlunun adını çəkdiniz. O, üzdə olmurdu, az çap olunurdu. Amma yazırdı, çox da sevilirdi.

– **Şəxsiyyətə də maraqlı insan idi.**

– Mən bu yaxınlarda Vaqifin şeirlərini bir də oxudum, illərinə baxdım. Gördüm ki, bizdə ikinci Vaqif yoxdur. Vaqif həm məhəbbət şairidir; hissələrin, duyğuların orijinal ifadəsini görürük onun şeirlərində, həm də çox kəskin, güclü siyasi motivli şeirləri, eləcə də həyat fəlsəfəsi var... Düşüncə və ovqat baxımından hər cür şeir görmək olur onun yaradıcılığında.

– **İfadə baxımından da orijinal şairdir...**

– Bəli... Mənim ən çox sevdiyim şairlərdən biri də Ramiz Rövşəndir. Onun poeziyası elə bil “Rast” muğamıdır və daim həmin “Rast”ın içindədir. Amma

Vaqif "Rast"dan çıxır... Bir də görürsən ki, olur bir estrada mahnısı... ya caz improvizasiyası...

– **Fərqli laddarda gəzişə bilir...**

– Elədir. Amma Ramiz Rövşen bir ləngərdədi; ağır və sərt... Bir məcradadır, ordan çıxmır...

– **Belə başa düşdüm ki, Musa Yaqub, Məmməd İsmayıl, Ramiz Rövşen, Vaqif Səmədoğlu, Vaqif Cəbrayılzadə, Salam, Aqşin... Onlardan bu yana şeirlər çox yazılır... Yaxşı şairlər, yaxşı imzalar var... Amma konkret xətti olan...**

– Tam oturmuşu yoxdur...

– **Bəs elə bir imza göstərə bilərsinizmi ki, poeziyada konkret bir yol açacağını düşünəsiniz?**

– Var... Amma, Nərgiz xanım, ad çəkmək müşkül məsələdir. Bu gün çox cəlbedici görünən sabah unudula bilər. Münəccimlik etmək istəməzdim.

– **İntiqam müəllim, mən öz təcrübəmdə bir şeyin şahidi oldum: siz cəsəətli redaktorsunuz. Çünki elə şeylər oldu ki, bəlkə, Yazıçılar Birliyinin mövqeyini, hansısa şəxsiyyətlərin, təsir gücünə malik adamların mövqeyini nəzərə alaraq başqa redaktor verməzdi, amma siz verdiniz...**

– Mən bunu əsla qəhrəmanlıq-zad saymıram, amma mənim üçün heç bir tabu yoxdur: İstedadlı qələm adamı buyursun, gəlsin, gözümüz üstə yeri var. Mən redaktoram, böyük bir yazıçı olmasam da, nəşirəm və özümü tam azad hesab edirəm. Belə böyümüşəm, belə tərbiyə olunmuşam.

– **Amma realıq var, İntiqam müəllim. Məsələn, təzyiqlərə məruz qalmırsınızmi belə bir məsələ ilə bağlı?**

– Yox. Mənim bəxtim onda gətirib ki, Yazıçılar Birliyinin sədri Anardır. Ona görə yox ki, o mənim dostumdur və onu çox istəyirəm... Bəlkə də, elə buna görə Anarı çox istəyirəm... O, bizim yaradıcılıq baxımından işimizə müdaxilə etmir - yeni təzyiq göstərmək mənasında... Halbuki, "Azərbaycan" jurnalı Yazıçılar Birliyinin orqanıdır. Anara qarşı haqsız olan, şəxsi münasibətləri alınmayan yazıçılar var... Onlarla belə ad saya bilərəm ki, əsəri bu jurnalda dərc olunub. Düzdür, başa düşürəm ki, "Azərbaycan" jurnalı tarixi, ənənələri olan mətbu orqandır. Burada Azərbaycan mədəniyyətinə və ədəbi fikrinə xidmət edən böyük insanlar işləyiblər. Və biz də hər şeydən yüksəkdə məhz bunu tutmalıyıq, buna xidmət etməliyik. İnanın, mən şəxsən zəhləm gedən adamın yazısını belə, "bəh-bəh"lə verə bilən redaktoram. Hətta sonra "bu adam əclafdır, amma kişi yazıb da...", - dediyim məqamlar da olub. Əgər sən bunu etməyi bacarmırsansa, deməli, redaktor deyilsən. Mən sevirəm bu işi... Başqasının yazısından zövq almağı bacarıram.

– **Mən öz təcrübəmdən deyim... Məsələn, Nizaməddin Şəmsizadə ilə müsahibədə bəzi məqamlar var idi ki, onun özü də "bunu İntiqam, yəqin ki, verməyəcək", - dedi. Amma düşündüyümüzün əksinə oldu...**

– (Gülür) Görünür, təzyiq mənim vecimə deyil. Düzdür, müəyyən adamlar belə məqamlardan istifadə edib altdan-altdan əleyhimə nəşə edirlər. Məsələn, burada bir işçi var idi, xaricdən adıma gələn dəvət məktublarını götürüb gizlədirdi, mən sonra xəbər tutdum... Bəlkə, onun kimi yenə də kimlərsə

gizlində nəşə edir. Amma yenə də deyirəm, belə şeylərə əhəmiyyət vermərəm. Mən sizin o cəsarətli dediyiniz məsələləri tərəziyə qoyuram, əgər danışan adam haqlıdırsa, deməli, fikir getməlidir. Sadəcə, bəzən o fikrin çox rahat, kobudluq etmədən deyilməsini təmin etmək lazım gəlir. Ədəbiyyat elə ona görədir ki, cəmiyyətdə olan naqisliklərdən yazsın. Müəyyən sahədə olan çatışmazlıqlar deyilməlidir. Yazıçı cəmiyyətin idarəedicisi, tərbiyəedicisidir. Bircə Azərbaycan bayrağına, Prezidentinə, rəmzlərimizə qarşı kobudluq etmək olmaz... O cümlədən - insanın şərəf və ləyaqətinə...

– Romanlarla bağlı yazanda bir məsələ diqqətimi çəkir... Yeri gəldiyi üçün sizdən də soruşum... Yazıçı cəmiyyətin neqativ cəhətlərini, çatışmazlıqlarını verməlidir. Amma bizim nəsrə bu neqativlik yalnız simvolik təsvirlə gəlir. Poeziyada cəmiyyətin ağrısı, sosial durumu var. Amma müasir insanın psixologiyası, azadlığın var olduğu, həm də haradasa olmadığı bir cəmiyyətdə yaşamı; müəyyən tabuların götürüldüyü, eyni zamanda da müəyyən tabuların qoyulduğu bir cəmiyyətdə mövcud reallıq ədəbiyyatımızda görünür.

– Mən də görmürəm...

– Səbəb?

– Gəlin birlikdə araşdıraq. Müstəqillik illərinin başlanğıcından bu günə qədər keçən dövrdə siyasi quruluş, sosial münasibətlər dəyişib. İndi təyyarələri olan insanlar var, amma bir zamanlar “Volqa” alandan haqq-hesab istəyirdilər. Bu münasibətlərdə həmin təyyarəsi olan insanlarla işləyənlərin kapitalistlərə münasibəti, psixologiyası tamam dəyişib... Bu araşdırılmalıdır, bunun əksini görməliyik ədəbiyyatda. Kapitalist var, qazanmaq üçün çoxlu cinayətlərə əl atır və bu tək bizim ölkədə yox, bütün dünyada belədir. Qabaqlar bədii mətnlərdə fəhlənin psixologiyası ilə rəhbərin psixologiyası araşdırılırdı. Amma müasir ədəbiyyatda biz dəyişmiş cəmiyyətin içini, burada mövcud münasibətləri, yaranan cinayətləri, onun mexanizmini, ifşasını görmürük. Bilirsiniz, niyə? Həyatı dərin-dərinə öyrənmək lazımdır. Yaraların, irinlərin səbəbini bilməlidir yazıçı. Yazıçı isə onları bilmir...

– Bəlkə yazmaqdan qorxur?

– Həm də qorxur... Bunu yazmaq üçün yazıçı gerek bütün bunların anatomiyasını öyrənsin. Dediyiniz insanların psixologiyasını bilsin. Həmin qəddar, zalım sahibkarın içində bir zərif duyğu varsa, onu da görməyi, yazmağı bacarsın. Bu çox mürəkkəb bir prosesdir. Yazıçı həyatı öyrənməlidir. Şablon da olsa - belədir. Mən Rusiyada bir yazıçı tanıyırdım: Topol. O dəmiryolçulardan əsər yazmaq üçün iki il bələdçi işləmişdi. Rusiyanın ucqar yerlərinə gədən qatarlarda çalışmışdı...

– Yaxşı bir əsərmi yazdı?

– Çox gözəl... Kinostudiyada işlədiyim illərdə Adil İsgəndərov - kinostudiyanın direktoru - mənə bir sifariş verdi. Dedi: “Daşkəsən çox maraqlı bir yerdir. Orada dəmir filizi çıxarılır. Onun haqqında bir ssenari yaz”. Mən başqa sənədli filmlər yazanların necə işlədiklərini bilirdim... Məlumat kitabçası əsasında işləyirdilər. Mən isə dedim ki, Adil müəllim, mənə heç olmasa on günlük ezamiyyət verin. Xülasə, Daşkəsəndə 56 tonluq maşın sürən sürücünün yanında oturub gün ərzində 8 saat onunla mədəndə işlədim. Bütün varlığım ilə hiss etdim o prosesi. Düzdür, dünya ədəbiyyatı

göstərir ki, evindən çıxmayan yazıçı da bəzən həyatı gözəl təsvir edə bilir. Amma həyatı yazmaq üçün həyatı bilmək daha doğru yoldur.

– **Bəlkə, bu azad cəmiyyətin bizim hiss etmədiyimiz, görə bilmədiyimiz bir senzurası var, bir basqısı var yazıçının üzərində?**

– Təbii ki var... Əlbəttə, var... Mən bəzən Rusiya kanallarında seriallara baxıram. "Mentavskiye voyni"... Cinayətkarı axtarırlar və çox zaman da cinayət axtarışı idarəsinin rəisinin özünə və daha yuxarılara gedib çıxır cinayətin izləri. Yəni bunu Rusiyada edirlər. Amma bizdə hələ edildiyini görməmişəm. Nə zamansa olmalıdır. Gec-tez olacaq da.

– **Yəni deyirsiniz, elə cəsarətli müəlliflər tapılacaq?**

– Mən arzu edirəm ki, tapılsın. Bu cür cəsarətli yazıçılardan biri kimi, məsələn, Şərif Ağayarı görürəm. Onun qələmi buna imkan verir. Cingiz Abdullayevdən də ciddi araşdırmalar romanı gözləyirəm.

– **80-ci illərin sonlarında Azərbaycanda baş verən hadisələr göstərdi ki, xalqın sözüne inandığı şəxsiyyətlər öncə yazıçılar, şairlərdir ki, xalq onların arxasınca gedir. Gözüyumulu gedir hətta... Halbuki o şəxsiyyətləri, yazıçıları sovet dövrü yetişdirmişdi. Onlar sovet adamları idilər. Amma bu gün bizim yazıçılar müstəvisini müşahidə edirəm və düşünəndə ki, Allah göstərməsin, hansısa oxşar hadisələr baş verərsə, Azərbaycan təhlükə qarşısında qalarsa, hansı yazıçının arxasınca xalq gedə bilər - tapa bilmirəm.**

– O dövrün İsmayıl Şıxlısı, Bəxtiyar Vahabzadəsi, Yusif Səmədoğlusunu indi yoxdur. O zaman meydan hərəkətini, əslində, idarə edənlər onlar idi. Gənclər - Etibar, Nəmet Pənahlı, İsa Qəmbər, Elçibəyin özü və başqaları onların ardınca gedirdilər. Onları özlərinə dayaq götürmüşdülər. Amma vəzifə bölgüsünə gələndə hamısı yaddan çıxdı.

– **Məni məsələnin mahiyyəti maraqlandırır... Bu gün bizim yaxşı yazıçılarımız var. Xalqın sözünü eşidə biləcəyi yazıçı, xalq arxasınca apara bilən yazıçı isə yoxdur...**

– Və yaxud alimi - Ziya Bünyadovu yoxdur...

– **Bəlkə, filankəs ola bilər, deyə ağılımdan keçir, amma görürəm ki, yox, son illər ərzində, qərribədir, müstəqillik illərində inandıqlarımızın da şəxsiyyətinə çat düşüb. Əvvəlki, sovet dönəmindəki adamlar deyillər... Tez-tez büdrəyir, loyallıq göstərir, seçimdə səhvlərə yol verirlər və s... Belə filankələrin sayı getdikcə artır.**

– Bu, müstəqillik dövrünün bizim insanlarımızın küll halında şəxsiyyətinə, mənəviyyətinə vurduğu zərbələrdən birinin nəticəsidir. Verilən azadlıq sayəsində əxlaq prinsipləri çox pozuldu. Sovetdən də əvvəlki dövrdə Azərbaycanda böyük-küçük var idi. İndi yoxdur. Düzdür, texniki tərəqqinin də burada əli var. "Azadlıqdır, kimə nə istəsən demək olar" - deyə bunu edirlər. Daha "Bu Azərbaycanın böyük alimidir, ya yazıçısıdır onun şəxsiyyətini təhqir etmək olmaz, ailəsinin hansısa bir çatışmazlığını qabardıb şişirtmək olmaz", - deyə düşünən yoxdur. Bizdə şəxsiyyətləri kütləvi şəkildə gözəndən salma prosesi gedir. Hiss etməsinizmi?

– **Bəli. Həm də indi deyil, xeyli müddətdir.**

– Amma o zaman bunun əksi var idi. Bəxtiyar Vahabzadə də insan idi, onun da bir sıra çatışmayan cəhətləri ola bilərdi və var idi də. Amma xalq

bunu deyil, onun şair cəsarətini, gözəl istedadını qabardırdı, ondan danışdı. İndi xalqın üzdə olan nümayəndələrini alçaldılar. Mən Azadlıq meydanının düz yanında yaşayıram. Orada baş verən hadisələrin şahidi olmuşam... Yusif Səmədoğlunun kabinetində iclaslar keçirilirdi. O, bizim baş redaktorumuz idi. Baş verənləri öz gözlerimlə görürdüm. Şəxsiyyətlər onda var idi. Amma indi yoxdur. Halbuki şəxsiyyəti yetişdirmək də lazımdır, qorumaq da.

– **Sizcə, özlərinin rolu olubmu o şəxsiyyətlərin belə bir vəziyyətin alınmasında?**

– Yox, onların günahı yoxdur.

– **Əminsiniz?**

– Yox. Əmin deyiləm... (gülür) Sənin ikinci dəfə sual verməyin məndə şübhə yaratdı.

– **Şəxsiyyətin günahı var, İntiqam müəllim. Şəxsiyyət olan kəslər daim obyektivdədir, özü də iri planda görünürlər. Yalnız öz maraqlarını düşünməməlidirlər; öz maraqlarını və yaxınlarının maraqlarını. Axı, hamının gözü səndədir! İllərlə qazandığın hörməti niyə itirirsən?**

– Təəssüf, çox təəssüf. Xalq, millət ədalət tərəzisinin olduğuna inanmalıdır. Amma görəndə ki, müsabiqələrdə öz övladlarını irəli verir, yaxınlarına adlar verdirir, dediyin o çat düşür.

– **Çünki ədaləti şəxsiyyətdən gözləyirsən.**

– Nərgiz, dövlət də, cəmiyyət də bir ailədir. Əgər ailədə ata-ana övladlarına qarşı münasibətdə ayrıseçkilik edirsə, obyektivlik edə bilmirsə, o ailə axır-əvvəl dağılacaq. Hətta bir müddət zor gücünə saxlaya bilsən də. Ona görə də insanlar, - şəxsiyyətdən söhbət gedir - gərək çiyinlərinə düşən məsuliyyəti hiss etsinlər... Bayaq meydandan danışmışdım... Meydan axırda bilir-siniz nə olmuşdu? Ağız deyəni qulaq eşitmirdi. İsa Qəmbər bir yana, Elçibəy bir yana çəkirdi. Kütlənin gəldiyi ümumi nəticə həmişə düz olur. Bax, o zaman orada-burada eşidilirdi ki, Heydər Əliyevin yeri görünür... O ağsaqqallığa ehtiyac duyulur...

– **Maraqlıdır ki, o proses də, hərəkət də bizim ədəbiyyatımıza sözün geniş mənasında yol tapmadı. Çox maraqlı proses idi.**

– O proses haqqında əlimdə indi bir yazı var, sənədli-publisist mətnidir. Böyükdür. Yaxşı yerləri çoxdur. Bir az təfərrüat və uzunçuluq, bir az da naşılıq hiss olunur. Struktur baxımından belə panoram əsəri düşünmək, qurmaq çox çətin məsələdir. Bəzən struktur kamilliyi çatışmayanda deyirlər ki, postmodern ədəbiyyat belə olur də. Pərakəndə şəkildə nəse yazmaq elə postmodern deməkdir...

– **Bizim nəsrimizdə postmodernizmi duyursunuz hələ də?**

– Anarın “Ağ qoç, qara qoç”unda, “Gözmuncuğu”nda gördüm. Kamal Abdullanın “Yarımqıç əlyazma”sında, “Sehrbazlar dərəsi”ndə var.

– **Sizcə, postmodernizmin mahiyyəti Azərbaycan ədəbiyyatına gətirildimi?**

– Az-az gəzişmələr şəklində... Vallah, pis bir şəkildə gəlsə, gəlməsin. Ənənəvi süjet nəqli ilə realist yol yüz qat daha effektivdir və oxucunun istədidir. Amma di gəl istedadsız adamlar postmodernizm adı ilə yol açirlər özlə-

rinə. Bu, poeziyamızda da müşahidə olunur. Hər şeyin axı, məktəbi, əsası olmalıdır. Məktəbi insan özü şəxsən də yarada bilər. Bizdə mən bunu görmürəm. Bir də görürsən ki, qafiyə sistemindən, hecadan, ritmdən, bölgüdən xəbəri olmayanın biri şeir yazır. Əlifbasını öyrənmədən şeir yazmaqmi olar? Sonra da gəlib deyir ki, Avropa şeiridir, modern şeirdir və s. Poetik duyurları, təfəkkürləri var bir çoxunun. Amma bunu sənət səviyyəsində edə bilmirsənsə, şeir yazma bilməməyini bunun altında gizlətmək istəyirsənsə, keçməz. Mən beləsinə şair kimi qəbul edə bilmərəm.

– Amma belələrini çap etdiyinizi də görürük bəzən... Və bir çox hallarda bu zəif mətnlərin çapı özünüza qarşı çevrilir. Özlərini böyük ədəbiyyat adamı zənn edərək hücumla keçirlər sizə qarşı...

– Hə. Belə də olur...

– Siczə, bu iddianın səbəbi nədir?

– Cahillik... Dünyanı və Azərbaycan ədəbiyyatını bilməmək... Söhbətimizin əvvəlində şeir yazmağımdan danışdınız... Mən o şeirləri üzə çıxarda bilərdim, sonra yenə də yazmağa başladım. Amma... Vaqif Səmədoğlu ilə daha əvvəllərdən tanış olsam da 63-cü ildən sonra dostluq etməyə başladım. Və o bloknotda yazdığı şeirlərini mütəmadi oxuyardı mənə... Könlümə elə yatırdı ki onun şeirləri. Vaqif mənim yazmaq istədiyimi, amma hələ də istədiyim səviyyədə alınmayan şeirləri artıq yazırdı, məndən daha yaxşı yazmışdı... Ona görə də şeir yazmağın daşını atdım...

– Amma sizə deyim ki, bəzən belə də olur; Kamal Abdullanın bir yazısında rast gəlmişdim: Ramiz Rövşenin şeirləri ilə müqayisə edərək yazmamaq qərarına gəlib. “Gördüm ki, Ramiz olmayacağıam...” Halbuki onun gözəl şeirləri var idi.

– Bəli, çox uğurlu mətnlər idi... Amma bu, Nərgizin, mənim fikrimcə belədir. Kamal isə özü daxilən başqa şey hiss edib... Əgər hiss edibse, deməli, başqa cür alınmayacaqdı... Çünki o, təslim olmuşdu... Amma Kamal özünü inandırır ki, nəsrə atını istədiyi cür çapa bilər. Çapır da...

– Bir məsələni də neçə vaxtdır soruşmaq istəyirəm sizdən... Səhv etməməyə, İsa Muğanna “Tüfə” romanını çap üçün ilk olaraq Sizə təqdim edibmiş. Amma verməmişsiniz. Bu faktı eşidəndə heyretləndim. Çünki İsa Muğanna İsa Muğannadır... İkincisi, Siz o dövrdə onun povestlərini, hekayələrini ardıcıl çap edirdiniz... Həm də əmin idim ki, Siz yaxşı mətni geri qaytarmazsınız. Sonra o əsər kitab halında çap olundu və Ədəbiyyat İnstitutunun illik müşavirəsində onun haqqında çıxış etdim... Sizə haqq qazandırdım. O zaman İsa Muğanna sağ idi. Necə qarşılamışdı bunu?

– Yaxşı ki, bu sualı mənə verdiniz. Qoy danışaq, tarix üçün qalsın... İsa, düzü, çox təəccüb etdi. Çünki o zamanlar o, Rüstəm Kamala da, bəzi dostlarına da demişdi ki, İntiqam mənə yeni həyat verib; bir redaktor kimi. İsa müəllim atamla da işləmişdi... Mən onu həm yazıçı, həm də insan kimi çox istəyirdim. Ona demişdim ki, nə yazsa çap edəcəyəm, çünki o, Azərbaycan ədəbiyyatının canlı klassikidir. Və bu ədəbiyyat tariximiz üçün lazımdır. Mənə o əsəri gətirib verəndən sonra elə sevinirdim ki... Əvvəli də çox gözəl idi... Amma elə ki başladı Qurani-Kərimi analiz etməyə... Təftişə...

– Sanki iki ayrı-ayrı mətni calaqlamışdılar.

– O cür kamil sənətkarın bu əsəri sənətkarlıq baxımından da qüsurlu idi. O əsəri başlayıb davam etdirə bilməmişdi. Qurana öz etirazını bildiren bir əsər yazmışdı. Rüşdini xatırlayırıq da... Necə böyük hay-küy qaldırmışdı. Haqlı etirazlar... Mənim özüm də şəxsən Qurandakı bir çox ifadələrə ayələre münasibətdə İsanın tərəfindəyəm. Haqq qazandırırım o düşüncələrə. Məsələn, orada “qorxun, qorxun” fikri ki var, mən özüm də hər dəfə Qurani oxuyanda o söz qulağımı dəlırdi. Allahı sevmək lazımdır, qorxmaq yox... Amma bunu küll halında dindarların çox yaşadığı, üstəlik, fanatiklərin olduğu bir cəmiyyətdə çap etmək təhlükəli idi...

– **Bu məsələdə haqlısınız, amma Sizə haqq qazandırdığım bir məqam da var ki, o fəlsəfi qənaətlər, düşüncələr bədii mətnə otuzdurulmamışdı.**

– Bəli... Etiraf edirəm ki, mən o əsəri verməyə qorxdum. Millət sizin kimi, mənim kimi, ziyalılar kimi qəbul etməyəcəkdi belə bir mətni...

– **Rafiq Tağı ilə nə oldu, hamımızın yadındadır...**

– Ona elə belə də dedim. Dedim ki, İsa, qorxuram bunu çap etməyə. Dedi nədən qorxursan? Dedim ki, özümdən qorxmuram. Nədanlar o qədər çoxdur ki... Hələ cəmiyyətimiz elə bir şəkildə yetişməyib ki, hər düşündüyümüzü bölüşə bilək... Sonra bir yoldaş ona demişdi ki, gətir mən çap edirəm... Məşhur və gözəl insanlardan biri idi... Adını çəkməyəcəm...

– **Yəqin ki, Nizami Cəfərov olub...**

– (Gülür) O da ehtiyat etdi, vermədi. Mənimlə görüşəndə dedi ki, İntiqam, mən səni başa düşdüm.

– **Əsər kitab halında çap olundu və sizin qorxduğunuz o reaksiyanı doğurmadı.**

– Çünki oxumadılar. Jurnalda çıxsaydı, oxuyacaqdılar.

– **Təcrübənizdə başqa belə bir əsər olubmu ki, onu çapa buraxmamısınız. Sonra əmin olmusunuz ki, yaxşı ki çap etməmişiniz?**

– Yox. Mən qılıqlı redaktorlardanam. Elə əsərlər olub ki, kiçicik ixtisarlarla vəziyyətdən çıxmışam. Əsərə heç bir xələl gəlməyib. Məsələn, Seyran Səxavətin “Nekroloq” romanını çap etmişdik. Onu, sadəcə, inandırdım ki, müəyyən parçaları var, onları çıxarsa yaxşıdır. İstəsə kitabında bərpa edə bilər. Gedib müqayisə edənlər olsa, görərlər ki, o çox kiçik ixtisarlarla çıxmış jurnal variantı daha məsləhətlidir. “Azərbaycan” jurnalının ənənəsi var. Bunu saxlamaq lazımdır. Bəziləri bizdən şou gözləyirlər. Nahaq. Şou ədəbiyyat işi deyil. Mənim üçün bu maraqlı deyil. Nərgiz Cabbarlı Nizami Cəfərovla, Nizaməddin Şəmsizadə ilə, Vilayət Quliyevlə söhbətini verir və mən də bunu çap edirəm. Çünki ciddi mətnlərə qapımız açıqdır. Hər halda, jurnalımız təyinatı üzrə işləməlidir.

– **Və hansısa başqa orqanlarda dərc olunan müəlliflər üçün burada dərc qadağası qoymursunuz ki?**

– Qətiyyə, Nərgiz xanım. Bu sual ünvanına yönəlməyib. Bizə, məzmunlu, yüksək bədii əyarlı yazılar lazımdır. Onu kimin yazdığı, məllifinin daha hansı orqanlarla əməkdaşlıq etdiyi bizi qətiyyə narahat etmir, düşündürmür.

– **Söhbətə vaxt ayırdığınız üçün çox sağ olun.**